

1. NOVAC

Koristiš svakodnevno novac. Upotrebljavaš ga za plaćanje roba i usluga kao i za mjerenje vrijednosti stvari. Postoji veliki broj definicija koje objašnjavaju šta je novac, ali svi se slažu u jednom - da je novac sredstvo razmjene, odnosno roba s kojom se može kupiti svaka druga roba. Odatle proizilaze i osnovne funkcije novca, a to su da novcem mjerimo vrijednosti stvari i usluga, razmjenjujemo dobra, plaćamo proizvode i usluge te štedimo. S obzirom na njegovu važnost, umijeće upravljanja novcem predstavlja jednu od vještina neophodnih za kvalitetan svakodnevni život.

Historija novca

Kroz historiju novac je imao različite oblike. Pojavljivao se u vidu slonove kosti, morskih školjki, krzna, soli, kamenih ploča te drugih predmeta i životinja. Ljudi su međusobno razmjenjivali jednu robu za drugu. Takva razmjena zove se **trampa**.

Novac koji danas koristimo je u obliku novčanica i kovanica. Prve kovanice su pronađene na prostoru Male Azije prije 2.600 godina, dok je prvi papirni novac nastao u Kini oko 1.000 godine.

Novac Bosne i Hercegovine

Valuta Bosne i Hercegovine se zove konvertibilna marka (KM), čija je međunarodna oznaka BAM, a dijeli se na 100 feninga (f). O valuti Bosne i Hercegovine brine Centralna banka Bosne i Hercegovine, koja je osnovana 20.6.1997. godine Zakonom o Centralnoj banci, (koji je usvojila Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine), a počela je sa radom 11.8.1997. godine.

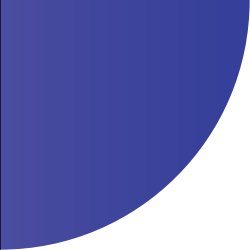
Zadatak Centralne banke Bosne i Hercegovine jeste da brine da KM bude stabilna, te sigurno sredstvo plaćanja. Zahvaljujući principu valutnog odbora (engl. *currency board*) svaka izdata novčanica i kovanica KM mora imati puno pokriće u stranoj valuti po fiksnom kursu 1 KM : 0,51129 eura. Upravo iz tog razloga, valuta KM je stabilna svih godina postojanja Centralne banke Bosne i Hercegovine.

Centralna banka Bosne i Hercegovine je jedina institucija u Bosni i Hercegovini koja organizuje izradu novčanica i kovanog novca konvertibilne marke. Za detaljnije informacije o radu i nadležnostima Centralne banke Bosne i Hercegovine, te o izgledu i karakteristikama novčanica i kovanog novca, posjeti web stranicu www.cbbh.ba/?lang=bs

2.

**KAKO
ODGOVORNO
UPRAVLJATI
SVOJIM
NOVCEM**

Svakodnevno se susrećeš s donošenjem različitih odluka, počev od toga „Šta ću danas kupiti za užinu?“, „Imam li dovoljno džeparca za odlazak na koncert s prijateljima?“, „Koliko novca imam na raspolaganju za kupovinu patika?“, „Hoću li uštedenim novcem kupiti mobitel?“. Za sve navedeno potreban ti je novac.

Novcem trebaš raspolagati racionalno i odgovorno jer novac predstavlja način na koji se cijeni vrijeme i rad uloženi u proizvodnju i/ili isporuku usluge ili proizvoda. Vrlo je važno da znaš gdje ti novac odlazi, odnosno da li trošiš više nego što imaš.

Počni bilježiti na šta sve trošiš novac. Potrebno je da zapisuješ dnevne troškove, odnosno koliko i na koje potrebe potrošiš svoj novac (dopuna za mobitel, odlazak u kino, ishrana van kuće i slično). Na ovaj način ćeš vidjeti gdje najviše trošiš, pa ćeš moći na vrijeme reagirati i izbjeći probleme.

Pokušaj napraviti svoju evidenciju ličnih primanja (džeparac, stipendija) i troškova (mjesečna karta za javni prevoz, lična higijena, kupovina odjeće i obuće, pohađanje kursa stranog jezika, kupovina poklona za rođendan, ekskurzija i slično). Napiši očekivane troškove za određene stvari, jer ćeš tako znati koliko ti je potrebno novaca u odnosu na to koliko ga imaš na raspolaganju, pa ćeš, uz pomoć ove evidencije moći rasporediti novac prema prioritetima.

VOĐENJE LIČNIH FINANSIJA – MJESEČNA EVIDENCIJA

	PLANIRANI IZNOS (ispunite danas za naredni mjesec)	STVARNI IZNOS	RAZLIKA
MJESEČNA PRIMANJA			
Džeparac			
Stipendija			
Uštedevina			
Naknada za rad			
Ostala primanja			
UKUPNA MJESEČNA PRIMANJA			
MJESEČNI TROŠKOVI			
Dopuna za mobitel			
Internet			
Hrana, piće			
Lična higijena			
Ishrana van kuće			
Prevoz			
Školski pribor			
Odjeća i obuća			
Zabava – rođendani, koncert, kino, sport...			
Obrazovanje – kursevi, usavršavanje			
Ljetovanje/zimovanje			
Ostali troškovi – ekskurzija, vozačka dozvola...			
UKUPNI MJESEČNI TROŠKOVI			
UKUPNA MJESEČNA PRIMANJA – UKUPNI MJESEČNI TROŠKOVI = RASPOLOŽIVA SREDSTVA			

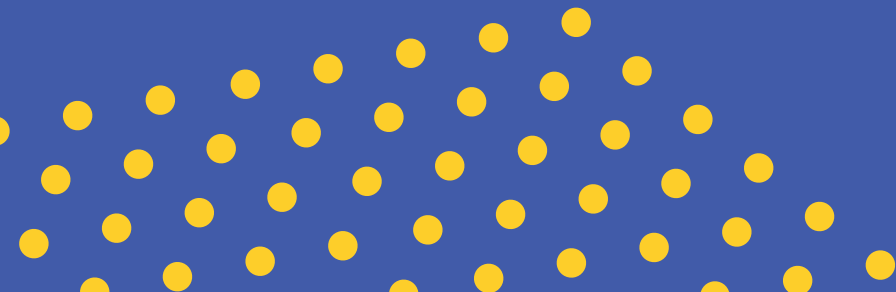
Ukoliko se upišeš na fakultet i počneš studirati u drugom gradu ili državi, ne smiješ zaboraviti na troškove koji se odnose na iznajmljivanje stana ili smještaja u studentskom domu, režije (voda, struja, grijanje i sl.), prevoz. Potrebno je da prilagodiš budžet svojim trenutnim potrebama. Cilj je da ti na kraju svakog mjeseca ostane određeni iznos na raspolaganju, koji ćeš moći iskoristiti za neke svoje želje i ciljeve.

Odgovorno upravljaj novcem, jer ćeš samo tako vidjeti na šta i koliko trošiš novca, postavi ciljeve koje trebaš ostvariti - i štedi!

3.

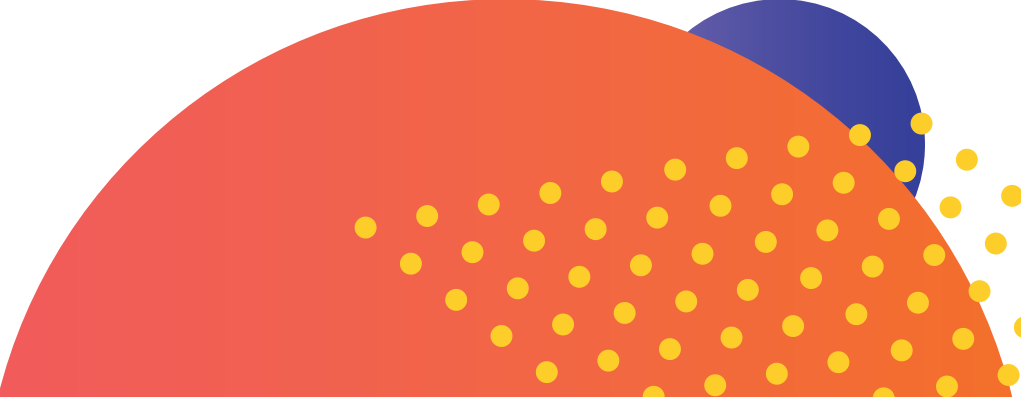
**BEZGOTOVINSKO
PLAĆANJE U BOSNI
I HERCEGOVINI**

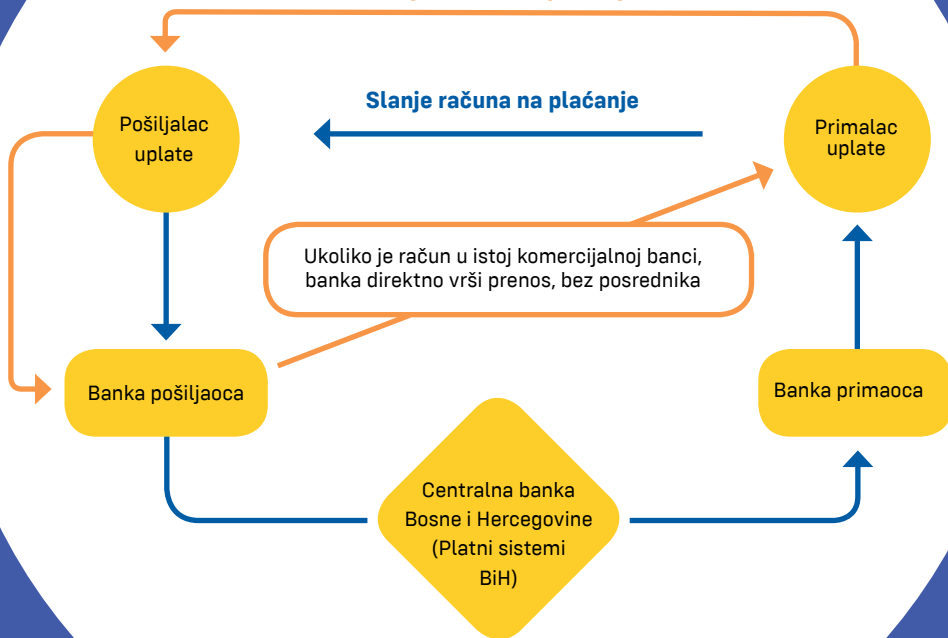

Pored plaćanja gotovim novcem, posljednjih nekoliko decenija sve više raste udio plaćanja koja se obavljaju bezgotovinskim putem.

Gotovo svaka usluga koju dobiješ na šalteru komercijalne banke, npr. plaćanja računa/ usluge, odnosno uplate gotovine radi transfera na račun u drugoj komercijalnoj banci, te bilo koje plaćanje karticama, putem elektronskog ili mobilnog bankarstva koje nude komercijalne banke u Bosni i Hercegovini, smatraju se bezgotovinskim (elektronskim) platnim transakcijama. Elektronske platne transakcije unutar Bosne i Hercegovine mogu biti **unutarbankarske** i **međubankarske**.

Slanje računa na plaćanje

Međubankarske transakcije se odvijaju u slučajevima kada osoba ili pravno lice koje ima račun u jednoj komercijalnoj banci plaća osobi ili pravnom licu koje ima račun u drugoj komercijalnoj banci. U tom slučaju, proces uplate prolazi kroz platne sisteme Bosne i Hercegovine.

Postoje dvije vrste transakcija – **BPRV** (bruto poravnanje u realnom vremenu) i **žirokliring**. Žirokliring je sistem u kojem se nalozi za plaćanja skupljaju i procesiraju četiri puta dnevno u unaprijed predviđenim terminima i limitiran je na uplate do iznosa od 10.000 KM. BPRV je sistem u kojem se transakcija izvršava odmah po uplati svakog radnog dana u periodu od 8:00 do 16:00 i prosljeđuje u banku primaoca. Obavezujuća je za sve uplate koje iznose preko 10.000 KM, ali se može koristiti i za uplate ispod 10.000 KM, ukoliko osoba koja plaća odluči da tako uradi. Naknade po tipu transakcija se razlikuju i u pravilu su naknade za BPRV transakcije višestruko veće od onih koje se naplaćuju u žirokliring sistemu. Više podataka o tome kolike naknade Centralna banka Bosne i Hercegovine naplaćuje od komercijalnih banaka možeš vidjeti na web stranici <https://www.cbbh.ba/Content/Read/1058?lang=bs>.

Pored međubankarskih transakcija kojima, posreduje Centralna banka Bosne i Hercegovine, postoje i tzv. **unutarbankarske transakcije**, koje se dešavaju kada i osoba ili pravno lice koje plaća i osoba ili pravno lice koje prima uplatu imaju račun u istoj komercijalnoj banci. Tada se nalog izvršava unutar same banke, bez posredovanja Centralne banke Bosne i Hercegovine.

4.

RAČUNI U BANKAMA- **- ŠTA JE KORISNO DA ZNAŠ O NJIMA?**

Osim gotovine, danas je u procesu plaćanja prisutan veći broj finansijskih usluga koje nisu bazirane na gotovom novcu. Zavisno od tvojih potreba i želja, banke nude mogućnosti otvaranja različitih vrsta računa kao što su tekući, žiroračun, devizni i štedni račun.

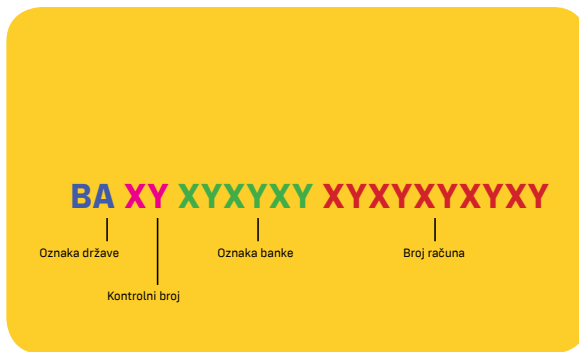
Osnovna svrha **tekućeg ili transakcijskog računa** je primanje uplata, odnosno raspolaganje novčanim sredstvima. Novčana sredstva na tekući račun pristižu uplatama plate, penzije i džeparca. Za otvaranje tekućeg računa osoba treba biti punoljetna, imati kopiju lične karte kao i kopiju potvrde o prebivalištu (CIPS), te potpisati ugovor. Ukoliko ti želiš otvoriti tekući račun, a nemaš 18 godina, možeš ga otvoriti uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Putem tekućeg računa možeš primati džeparac, plaćati račune, dobiti i koristiti platne kartice.

Žiroračun je račun koji se otvara u banci u cilju primanja honorara ili naknada od povremenog posla (kao npr. zarada preko studentskog servisa, autorskih naknada, ugovora o djelu, zakupnina i slično). Sredstvima na žiroračunu osoba može raspolagati u visini raspoloživog iznosa te obavljati plaćanja.

Račun koji se otvara u cilju primanja i slanja deviznih sredstava je **devizni račun**. Na deviznom računu su sredstva u stranim valutama kao npr. EUR, USD (američki dolar), JPY (japanski Yen) itd. Otvaranjem deviznog računa od banke se dobija međunarodni broj bankarskog računa **IBAN** (engl. *International Bank Account Number*). IBAN služi za identifikaciju deviznog računa koji banka daje svakom klijentu koji ima otvoren račun za međunarodne transakcije.

Ukoliko ti neko želi uplatiti novac, potrebno je da osobi koja ti šalje novac daš IBAN. Struktura IBAN-a za svaku od država sastoji se od različitih broja znakova. Za Bosnu i Hercegovinu struktura IBAN računa na osnovu instrukcija Ministarstva finansija i trezora BiH sastavljena je iz 20 znakova, tj. dva slova i 18 brojeva.

BA – dva znaka, oznaka države po ISO 3166-1 standardu (BA – Bosna i Hercegovina)

Kontrolni broj – dva broja, računa se po standardu ISO 7064, MOD 97-10

Broj banke – šest brojeva oznake banke

Broj računa – 10 brojeva broja računa

Pored IBAN-a, ukoliko očekuješ uplatu iz inostranstva na devizni račun, potrebno je dati podatak o **SWIFT** adresi banke. SWIFT (engl. *Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication*) predstavlja međunarodnu oznaku banke koja se sastoji od osam ili 11 znakova.

Ukoliko ti neko šalje novac iz inostranstva ili obavljaš plaćanja prema inostranstvu, jedna od stvari koja ti može biti od velike pomoći jeste kursna lista. Ona pokazuje trenutnu vrijednost stranih valuta u odnosu na domaću valutu neke zemlje. Taj odnos između domaće i strane valute naziva se kurs, koji se izražava tako što se u domaćoj valuti izražava vrijednost

strane valute. Dnevnu kursnu listu, koja se radi svakog radnog dana, izdaje Centralna banka Bosne i Hercegovine koju možeš vidjeti na web stranici <https://www.cbbh.ba/CurrencyExchange/?lang=bs>.

Prije zamjene jedne valute za drugu, upoznaj se s kursnom listom komercijalne banke u kojoj namjeravaš obaviti zamjenu, jer se zbog uračunatih troškova ta kursna lista razlikuje od referentne kursne liste koju izdaje Centralna banka Bosne i Hercegovine.

Ako se odlučiš da štediš, u banci možeš otvoriti **štedni račun**. Štedni račun, koji može biti u domaćoj ili stranoj valuti, osigurava povrat u zavisnosti od toga koliko si novca ostavio i na koji period. Banka za otvoren štedni račun osobi izdaje štednu knjižicu.

Za svaki od ovih računa posebnu pažnju trebaš obratiti na naknade odnosno troškove koje banke mogu zaračunati.

5.

PLATNE KARTICE

Razvoj interneta i telekomunikacionih tehnologija doveo je do smanjenja upotrebe gotovog novca a sve više do upotrebe „plastičnog novca“ odnosno platnih kartica. **Platne kartice** predstavljaju instrument bezgotovinskog plaćanja roba i usluga, s tim da se mogu koristiti i za podizanje gotovine. Postoji nekoliko tipova platnih kartica, a razlikujemo debitne, kreditne, charge i prepaid kartice.

Brojni su razlozi za korištenje kartica:

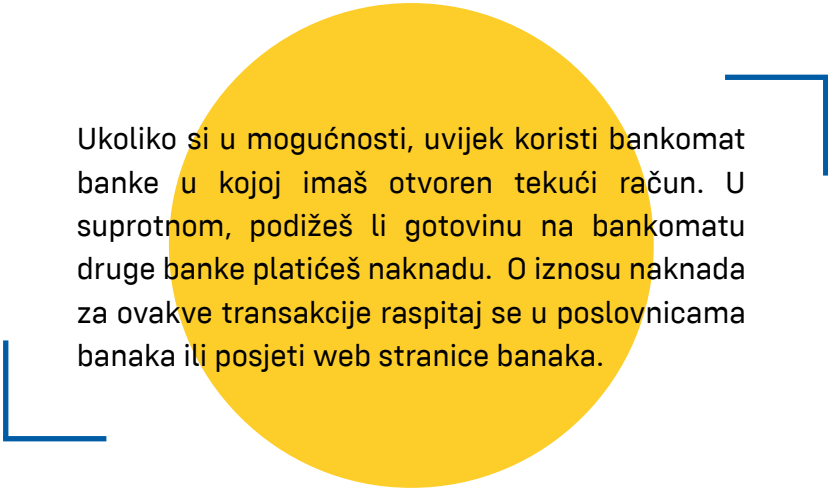
- raspoloživost novca na računu 24 sata;
- ušteda vremena;
- jednostavna upotreba;
- bezbjednost u slučaju eventualnog gubitka ili krađe kartice na način da kartica bude blokirana odmah po prijavi korisnika kartice, te se tako ne može zloupotrijebiti.

Debitna kartica je kartica s kojom osoba troši svoj novac koji se nalazi na tekućem računu. S debitnom karticom možeš:

- podići novac u gotovini na bankomatima (ATM, engl. *Automated Teller Machine*);
- provjeriti stanje tekućeg računa;
- plaćati robe i usluge putem POS terminala (*Point of Sale*);
- kupovati putem interneta.

Plaćanje debitnom karticom potvrđuješ **PIN**-om, koji banka izdaje uz debitnu karticu. PIN (engl. *Personal Identification Number*) predstavlja tajni lični broj korisnika kartice. Sastoji se od četiri broja koja ti omogućavaju korištenje kartice. Potrebno je da zapamtiš PIN i ne dijeliš ga s drugima.

Novе verzije platnih kartica koje izdaju komercijalne banke omogućavaju **beskontaktno plaćanje**, pri kojem se kartica jednostavno prisloni na uređaj za plaćanje (POS terminal) bez provlačenja ili umetanja kartice u POS. Beskontaktno plaćanje karticom u iznosu do 30 KM može se potvrditi i bez PIN-a. Za veće iznose od 30 KM potrebno je unijeti PIN. Era beskontaktnog plaćanja sa sobom nosi i nove sigurnosne rizike, te uvijek moraš voditi računa da kartice ne ostavljaš bez nadzora kako ne bi došlo do gubitka sredstava.

Ukoliko si u mogućnosti, uvijek koristi bankomat banke u kojoj imaš otvoren tekući račun. U suprotnom, podižeš li gotovinu na bankomatu druge banke platićeš naknadu. O iznosu naknada za ovakve transakcije raspitaj se u poslovnicama banaka ili posjeti web stranice banaka.

Kreditna kartica je instrument bezgotovinskog plaćanja. Novac koji se nalazi na kreditnoj kartici je posuđen od banke i potrebno ga je i vratiti. Ova kartica omogućava plaćanje robe i usluga, te je novac uvijek dostupan. Uz kreditnu karticu banka izdaje PIN koji je potreban u cilju plaćanja ili podizanja gotovine s bankomata, što se ne preporučuje jer se za dizanje novca s kreditne kartice obično naplaćuje provizija. Potrebno je obratiti pažnju da kreditne kartice spadaju u vrstu revolving kredita i u pravilu imaju visoke zatezne kamate u slučaju kašnjenja u otplati.

Charge kartica je vrsta kreditne kartice koja se koristi za plaćanje roba i usluga, kao i za podizanje gotovine do visine odobrenog limita. Korisniku ova kartica omogućava beskamatnu odgodu plaćanja. O broju dana odgode plaćanja potrebno se informisati u poslovnicama banke ili posjetiti web stranicu banke. I za charge kartice važi isto pravilo kao i za kreditne – s njima se može podići novac, ali se to ne preporučuje zbog dodatnih provizija kojima je korisnik izložen.

Prepaid kartice su kartice koje se koriste za podizanje gotovine i plaćanja do raspoloživog iznosa koji je na kartici. Ovom karticom osoba se ne može zaduživati, kao što može učiniti s kreditnom karticom, niti je ova kartica povezana s tekućim računom kao debitna kartica. Prema svojim potrebama i mogućnostima, prepaid karticu možeš dopunjavati.

Kupovina putem interneta je sigurnija uz prepaid karticu, jer se ova kartica može namjenski napuniti iznosom koji odgovara iznosu plaćanja. Prepaid karticu mogu koristiti i osobe mlađe od 18 godina, tako da je ova kartica prikladno rješenje za džeparac na ekskurzijama kao i za studente koji se školuju van mjesta stanovanja roditelja jer im roditelji mogu uplatiti džeparac.

**6.
KUPOVINA
PUTEM
INTERNETA
– KAKO SE
ZAŠTITI?**

Kupovina putem interneta je dosta jednostavnija od klasične kupovine, ali nosi određene rizike. Prije nego kreneš u uobičajenu kupovinu uvijek se informišeš, što je također vrlo važno i za kupovinu putem interneta. Važno je da se upoznaš s osnovnim podacima o prodavcu i internet prodavnici, iskustvima drugih kupaca i, što je najvažnije, ne dijeliš svoje lične podatke s nepoznatim osobama.

Sve web stranice, na kojima se unose podaci o platnim karticama kao i drugi lični podaci moraju biti osigurane. U polju za unos i prikaz adrese web stranice obično se ispred naziva stranice nalazi dio koji označava komunikacioni protokol. Standardni protokol za komunikaciju na webu je **http** (engl. *Hyper Text Transfer Protocol*), tako da većina adresa web stranica počinje s `http://`.

Međutim, kada se radi o unosu ličnih podataka, ovaj protokol nije dovoljan. Umjesto njega se koristi **https** (engl. *Hyper Text Transfer Protocol Secured*) koji omogućava provjeru autentičnosti web stranica s kojima se komunicira, kao i bezbjedan prenos podataka – `https://`.

Prije uspostavljanja sigurne veze, web stranica se identifikuje svojim jedinstvenim certifikatom **SSL** (engl. *Secure Socket Layer*). SSL certifikat predstavlja kod na web serveru koji omogućava bezbjednu online komunikaciju, te sigurno slanje povjerljivih podataka kao npr. platnih kartica i drugih povjerljivih podataka.

Podaci o certifikatu se mogu povjeriti klikom na sličicu katanca, koji se obično nalazi u polju s adresom stranice. Ako je certifikat stranice istekao ili na stranici postoje elementi koji nisu zaštićeni, web čitač će upozoriti o tome.

Vrlo je važno da ne dostavljaš svoje lične podatke putem elektronske pošte na zahtjev nepoznatih ljudi ili organizacija. Banka ili ozbiljna internet prodavnica nikada neće poslati takvu poruku, jer su im lični podaci već ranije dostavljeni. Prilikom plaćanja nemoj koristiti link proizvoda koji je poslan kao reklama, nego uvijek idi preko stranice internet prodavnice.

Prije obavljanja kupovine putem interneta pomoću platnih kartica još jednom provjeri da li je veza sigurna. Internet prodavnica će tražiti da odabereš vrstu platne kartice, uneseš njen broj, ime nosioca koje je upisano na kartici, mjesec i godinu kada kartica ističe te bezbjedonosni kod koji se nalazi na poledini kartice.

Važno je istaći da se umjesto plaćanja karticama često koriste servisi za posredovanje, koji posreduju u transakciji plaćanja koji se odvija između kupca, odnosno njegove banke i trgovca na internetu. Njihova prednost je ta što su u procesu plaćanja podaci o tvojoj kartici i/ili računu zaštićeni, odnosno nisu izloženi prema prodavcu.

7. ELEKTRONSKO I MOBILNO BANKARSTVO

Elektronsko bankarstvo

Elektronsko bankarstvo (engl. *e-banking*) je usluga koja korisnicima omogućava uštedu vremena i novca. Korisnici je mogu koristiti 24 sata dnevno s bilo kojeg mjesta na svijetu, potrebno je samo da imaju računar ili mobilni telefon koji ima pristup internetu.

Putem web stranica banke kod koje osoba ima otvoren račun, osoba može pristupiti uslugama elektronskog bankarstva. Banka korisniku daje **token**, uređaj koji se koristi za identifikaciju korisnika i potvrdu izvršavanja transakcija. Nakon što se token aktivira, unosi se PIN. Token se ne može posuđivati drugima, on je vezan za svakog korisnika pojedinačno. U novije vrijeme, mnoge banke umjesto fizičkog uređaja nude token u formi aplikacije za pametni telefon (*m-token*), čime se cijeli proces dodatno pojednostavljuje.

Elektronskim bankarstvom možeš plaćati račune, vidjeti stanje na računu kao i dnevne promjene na računu, vršiti transfer novca s računa na račun, obavljati plaćanja prema inostranstvu i sl., a sve ovo raditi bez odlaska u banku i čekanja u redovima na šalteru.

Mobilno bankarstvo

Mobilno bankarstvo (engl. *m-banking*) kao i elektronsko bankarstvo štedi vrijeme i novac. Za korištenje ove usluge potrebno je instalirati aplikaciju koja podržava korištenje bankarskih usluga, te nakon toga banka daje korisniku kod za aktiviranje mobilnog bankarstva. Prednost korištenja ove usluge ogleda se u jednostavnoj upotrebi, mobilnosti i brzini.

Usluge koje pruža mobilno bankarstvo identične su onima koje omogućuje elektronsko bankarstvo, kao npr. plaćanje režija, pregled stanja po računima, prenos novca na neki drugi račun i sl.

Sigurnost prije svega

Kod korištenja mobilnog bankarstva, posebna pažnja se mora posvetiti sigurnosti uređaja. Uređaj na kome su instalirane aplikacije za m-banking ne treba ostavljati bez nadzora niti davati na korištenje drugim osobama bez nadzora. Preporučuje se postavka kontrole pristupa (zaključavanja mobitela) nekom od dostupnih opcija (PIN, lozinka, *fingerprint* ili *retina scan*).

Ne preporučuje se instalacija *m-bankinga* na telefone i tablete na kojima je urađena neka forma hakerskog otključavanja uređaja tipa *root* (*Android* uređaji) ili *JailBreak* (*Apple* uređaji) i gdje su instalirane „*3rd party*“ aplikacije mimo zvanične prodavnice aplikacije (*App Store* ili *Google Play*). Isto važi i za korištenje *e-banking* usluge na računarima – ne preporučuje se posjećivanje web stranica nepoznatih autora, stranica na kojim se vrši neovlaštena distribucija piratskih kopija softvera ili multimedijalnog sadržaja, otvaranje e-mailova s prilozima od nepoznatih pošiljalaca i instalacija piratskog softvera ili operativnog sistema.

Svaka od navedenih intervencija može rezultirati instalacijom zloćudnog softvera putem kojeg tvoji osobni i finansijski podaci mogu postati dostupni neovlaštenim licima, što za posljedicu može imati krađu novca s tvog računa ili neku drugu zloupotrebu ličnih podataka.

Većina navedenih zloćudnih softvera radi u pozadini bez znanja korisnika, tako da se gubitak važnih podataka često otkrije tek kada dođe do materijalne štete. Zbog toga je jako bitno da na računaru imaš instaliran antivirusni softver koji se redovno nadograđuje.

Svako otuđenje ili gubitak tokena ili mobitela s instaliranim *m-tokenom* ili *m-banking* aplikacijom hitno moraš prijaviti banci kod koje imaš navedenu uslugu, kako bi banka mogla blagovremeno poduzeti zaštitne mjere.

8.KREDITI

Građani i kompanije često posežu za kreditima u cilju kupovine imovine, pokretanja sopstvenog biznisa, renoviranja stana/kuće, obrazovanja. **Kredit** je novac koji osoba pozajmljuje od finansijske institucije uz obavezu vraćanja glavnice s **kamatom**. Osoba potpisuje ugovor o kreditu koji sadrži sva prava i obaveze ugovornih strana, odnosno osobe koja podiže kredit i finansijske institucije.

Šta je kamata?

Kamata predstavlja naknadu koja se plaća za pozajmljeni novac. Ona može biti:

- **fiksna** – kamatna stopa koja se ne mijenja tokom cijelog perioda trajanja ugovora o kreditu;
- **promjenjiva (varijabilna)** – kamatna stopa koja se može mijenjati tokom trajanja ugovora o kreditu. U ugovoru o kreditu mora jasno biti naznačena osnovica koja se koristi za promjenu kamatne stope, koliko se često ista može mijenjati i sl.;
- **nominalna kamatna stopa (NKS)** – na osnovu koje se izračunava rata kredita i ne predstavlja konačnu cijenu kredita;
- **efektivna kamatna stopa (EKS)** – predstavlja ukupnu cijenu kredita odnosno pokazuje koliko kredit košta. Ova kamatna stopa obuhvata nominalnu kamatnu stopu i sve ostale troškove definisane ugovorom (troškovi vođenja kreditnog računa, troškovi procjene vrijednosti hipoteke i sl.

Osnovna podjela kredita je na **amortizovane** i **revolving** kredite.

- **Amortizovani krediti** su krediti koji imaju ugovoreni rok otplate kredita i fiksnu mjesečnu ratu. To su stambeni ili potrošački krediti. Osoba tokom cijelog perioda otplate kredita plaća glavnice i kamatu.
- **Revolving krediti** su krediti koji nemaju ugovoreni rok otplate niti fiksnu mjesečnu ratu. To su kreditne kartice. Dozvoljeno je tokom cijelog vremena trajanja revolving kredita koristiti odobrena sredstva, otplatiti dug i ponovo se zadužiti. Ostatak duga se obnavlja na mjesečnoj osnovi. Banka daje mogućnost minimalnih uplata u iznosu od 5%, dok se ostatak smatra obnovljenim kreditom u trajanju od jednog mjeseca.

Osoba koja ostvaruje redovna primanja na tekući račun ima mogućnost da koristi i **dopušteno prekoračenje po tekućem računu (limit)**. Dopušteno prekoračenje po tekućem računu predstavlja određenu vrstu kreditiranja, odnosno mogućnost korištenja iznosa koji je veći od iznosa sredstava koja imaš na računu, a do određenog limita koji ugovoriš s bankom.

Limit se određuje na osnovu:

- prosječnih primanja osobe,
- njene kreditne sposobnosti i
- pravila banke o kreditiranju.

Prije zaključivanja ugovora o kreditu, finansijska institucija vrši procjenu kreditne sposobnosti korisnika kredita. Jedan od načina te procjene je dobijanje informacija iz izvještaja **Centralnog registra kredita (CRK)**, koji vodi Centralna banka Bosne i Hercegovine. CRK se sastoji od dva izvoda BF1 – izvještaj o tekućim zaduženjima i BF2 – izvještaj o isteklim zaduženjima. Navedeni izvještaji sadrže informacije o tome kada je osoba podigla kredit, iznos odobrenja, datum otplate, iznos mjesečne rate, naziv finansijske institucije, ostatak duga itd. Na osnovu informacija iz CRK finansijska institucija provjerava kreditnu historiju osobe prilikom donošenja odluke o davanju kredita. Detaljnije informacije o CRK možeš dobiti posjetom web stranici Centralne banke Bosne i Hercegovine <https://www.cbbh.ba/Content/Read/27?lang=bs>.

U cilju odgovornog zaduživanja potrebno je da:

- ✓ razumiješ i informišeš se o osnovnim karakteristikama kredita;
- ✓ pročitaš ugovor o kreditu;
- ✓ pitaš sve što ti nije jasno;
- ✓ ugovoriš a ne dogovoriš.

9.

**NAJVAŽNIJE:
ODGOVORNO
KORISTITI
PROIZVODE I
USLUGE**

Kao što je slučaj i sa svim drugim stvarima u životu, i finansijski proizvodi i usluge su korisni sve dok se koriste planski i s razumijevanjem. Njihovo korištenje podrazumijeva da kao korisnik imaš određena **prava, ali i obaveze**. Prava i obaveze se određuju ugovorom, koji si dužan zaključiti s davaocem usluga (u ovom slučaju finansijskom institucijom) prije samog korištenja.

U cilju razumijevanja svojih prava, a posebno obaveze, vrlo je važno **da ugovor pročitaš**, te ukoliko ti neki pojmovi nisu jasni, da tražiš od uposlenika finansijske institucije pojašnjenje. Trebaš imati na umu da u Bosni i Hercegovini postoje određeni zakoni koji štite prava korisnika finansijskih proizvoda i usluga. Oni, između ostalog, podrazumijevaju da prilikom pregovaranja oko pojedinog proizvoda ili usluge (recimo korištenja kredita) imaš pravo da **tražiš pojašnjenja** odredbi ili pojmova, dobiješ informativni list, nacrt ugovora. Također, o sadržaju istog imaš pravo **da se posavjetuješ** s nekim ko nije uposlenik finansijske institucije od koje tražiš uslugu, a u koga imaš povjerenje i za koga misliš da posjeduje potrebno znanje.

Ukratko, kao odgovoran korisnik finansijskih proizvoda i usluga, potrebno je da razumiješ svoja prava i obaveze i zato je važno da:

- uvijek **pročitaš ugovor** o korištenju nekog finansijskog proizvoda ili usluga;
- **zatražiš savjet** ili **pitaš** ukoliko ti neka odredba ili pojam nisu jasni;
- ne pristaješ na obaveze za koje nisi sigurni da ih možeš ispuniti;
- **informišeš se/educiraš** o karakteristikama određenih proizvoda i usluga;
- **razumiješ posljedice** neispunjenja obaveze ili raskida ugovora.

